

Teresa Fargas; el repte d'una mirada fotogràfica precisa a la realitat de centreamèrica

**Francesc Perramon Zapatero
(Escola d'Art i Disseny de Tarragona)**

Sembla que no hi ha cap racó del món que no haguem vist ja fotografiat. Ingènuament, doncs, podríem pensar que aquestes imatges de Teresa Fargas sobre Nicaragua i Guatemala no tenen res nou a ensenyar-nos. Si esteu disposats a observar-les amb deteniment, però, descobrireu una mirada precisa i enriquidora sobre la realitat polièdrica de Centreamèrica.

Les imatges tenen tota una sèrie de valors que es manifesten amb facilitat. Descobrireu una mirada calmada, alhora respectuosa i elegant. Una mirada que vol ser eloqüent sobre el dia a dia de la gent, sobre el seu treball, els seus hàbits, les seves adversitats i la seva lluita per tirar endavant. Podreu observar el rigor del treball de Teresa Fargas, sempre atenta a un ús acurat del medi fotogràfic. Veureu com cuida la selecció realitzada amb l'enquadrament, la composició dels diversos elements, l'enfocament precís del detalls a destacar. Un rigor que l'obliga a defugir de la pura acumulació de tòpics visuals sobre Llatinoamèrica, com ara les imatges de postal dels mercats turístics amb fruites i artesanía plena de color. Defuig també d'exhibicions d'estil fotogràfic que ofusquin innecessàriament allò que volen ser aquestes imatges; un relat documental, planer i proper, a la realitat de Nicaragua i Guatemala.

És interessant observar tots aquests valors i descobrir els detalls que els matisen i argumenten. Ho intentarem més endavant amb alguns d'ells. Permeteu-me, però, referir-me en primer lloc a aspectes i debats que envolten aquestes imatges de forma menys directa però no menys important.

Teresa Fargas lluita per trobar un to adequat entre dos gèneres clàssics del document fotogràfic: el reportatge sobre el món de la pobresa i el reportatge sobre els països llunyans i exòtics. Es tracta de dos gèneres enormement codificats. Tots dos, d'alguna manera, faciliten un pont comunicatiu entre el fotògraf i l'espectador ja que la seva tradició ens ensenya a mirar i entendre aquestes imatges a partir de paradigmes compartits. Aquests codis són també una trampa, reiteren sempre les mateixes fórmules i els mateixos continguts. Teresa Fargas assumeix el repte de trobar una mirada precisa, comprensible, però no simplificadora, evitant els excessos més retòrics de tots dos gèneres.

Els pobres com a víctimes són un relat que la fotografia ha tractat sovint. Jorge Ribalta ho defineix com els documents de "les polítiques de la víctima"¹. És la narrativa fotogràfica que es deriva gairebé sempre de les imatges impulsades per institucions preocupades per la reforma social, ONG,s i altres organitzacions que, com el Comitè de Solidaritat Oscar Romero, volen canviar la situació de pobresa en què viuen els més pobres. Són fotografies que construeixen un discurs moralista, destacant la innocència i la bellesa espiritual dels més "desvalguts". A l'espectador no li queda altra possibilitat que la commiseració i la resposta emotiva i, a continuació, la decisió de col·laborar amb aquestes institucions reformistes, ja sigui amb una aportació econòmica o amb una aportació més valenta de temps i implicació personal. El treball de L.W. Hine a principis del S. XX té un caràcter fundacional d'aquest discurs, i encara avui en dia és un referent de bellesa ètica i fotogràfica. Evita, alhora, els excessos més simplificadors dels seus imitadors. Ell dedicà anys de la seva vida a recórrer tots els Estats Units documentant a milers de nens que eren explotats laboralment amb jornades de treball extenuants, condicions insalubres i sous míseros. Hine mostra els nens a través de retrats plens de dignitat; ells entren la imatge oferint a l'espectador una mirada serena. El retrat inclou alguns elements que fan referència al context de l'explotació (la fàbrica, la mina, el carrer de la gran ciutat,...) però res destorba el protagonisme i la contemplació del rostre de la víctima, bell i innocent. La imatge no es dirigeix mai als botxins de l'explotació i tampoc pretén suggerir una anàlisi de les causes o una proposta de solucions; extrem, d'altra banda, impossible de relatar només amb imatges. Les imatges apareixen acompanyades de dades,

noms, relats i estadístiques que fan de contrapunt racional a unes imatges que només deixen lloc a una resposta emocional. Aquest era el caràcter del reportatge de Hine per al National Child Labor Comittee d'Estats Units, cap els anys 1910, i s'ha mantingut gairebé invariable en tots els relats de les víctimes de la pobresa al llarg del S. XX. Són relats basats en un pensament humanista segons el qual recordant a l'espectador que les víctimes són homes com tu i jo, es desitjarà canviar el món a través de la bondat. En aquests reportatges rarament hi ha signes de maldat en les víctimes i a penes apareixen signes (religiosos o d'altre ordre) que ens recordin les enormes diferències culturals que s'obren entre els retratats i l'espectador. Els nens, ja que ens semblen "universals" i sense una cultura arrelada a un lloc determinat, s'adeqüen millor a aquest relat, per aquesta i per moltes altres raons. Simplifiquen a l'altre com a víctima; en les imatges se'ls mostra com "pobres a temps total", sense espai per activitats banals o quotidianes, només hi ha temps per al dolor i la lluita contra l'adversitat. Avui dia, no podem deixar d'emocionar-nos davant aquestes imatges... però tampoc podem deixar de mirar-les amb certa desconfiança, fins i tot amb cert cinisme molt pròpiament postmodern. La imatge d'un nen amb parracs que no s'avergonyeix de demanar ajuda ha dominat constantment l'imaginari sobre Amèrica Llatina, sobre l'Àfrica i Sud-est Asiàtic. Són imatges "ressonants", en paraules de Patricia Holland², que vehiculen valors paternalistes. Imatges que porten implícita una relació de poder entre observador i víctima observada. Ens presenten a l'altre com un ésser desvalgut que només pot sortir d'aquesta situació amb la nostra ajuda competent i bondadosa.

Hi ha una llarga lluita per canviar els models d'ajuda al tercer món de caire caritatiu i paternalista per models de cooperació molt més respectuosos amb la identitat i les voluntats d'aquests pobles i persones. El Comitè de Solidaritat Oscar Romero es troba en aquesta línia. La pobresa no és el resultat de la falta de competència d'aquests individus, sinó de l'explotació salvatge que reben per part dels rics, que som els espectadors de la imatge. Lògicament també hi ha una lluita per canviar els relats visuals que acompanyen aquests noves formes de cooperació. Evitem el sentimentalisme més fàcil en la imatges de la pobresa, aquesta mena de voyeurisme injustificat. Busquem imatges més planeres i menys espectaculars, que expliquen una realitat plena de matisos, on el dolor és present, però també la resta de situacions i sentiments que envolten la vida humana. Penso que el treball fotogràfic de Teresa Fargas lluita per fer possible un coneixement que apropi a l'espectador, de veres, a la gent de Guatemala i Nicaragua. No busca, només, la nostra commiseració. És cert que dedica sèries específiques als nens i a les dones; una forma clàssica d'estructurar el relat de la víctima innocent. Les seves imatges tenen, però, un to positiu, íntim i planer. No hi ha espai per a l'espectacle del sentimentalisme prefabricat. Els barons adults també són presents, com són presents tot tipus de matisos complexos sobre la seva realitat quotidiana: l'alcoholisme o bé el sincretisme religiós amb les seves formes simbòliques que a nosaltres ens poden semblar plenes de superstició injustificada.

L'altre relat del que és difícil evadir-se de la seva retòrica estereotipada, és el propi dels reportatges sobre els móns exòtics. Qualsevol país llunyà i no occidental es presta a fotografies que destaquin la seva condició de món distant, fascinant pel seu exotisme. Acostumen a crear imatges que eviten mostrar la presència inevitable del món occidental. Destaquem, en canvi, tot allò que és arcaic i alhora distint d'Occident. Sovint ens centrem en l'artesania popular, el menjar tradicional, el colors intensos dels seus paisatges feréstecs, el cossos seminus dels indígenes, etc. Igual que en el relat de la pobresa, són imatges que ens situen a nosaltres com a "civilitzats competents" i a l'altre com una curiositat. L'antropòleg Manel Delgado ironitza que en la construcció de l'altre, de l'individu distint i exòtic, el pitjor "és que l'altre no té altre". Ens pensem que nosaltres no som "curiosos" i dignes de fotografiar perquè som "normals".

Teresa Fargas ens ofereix moltes fotografies fascinants sobre Nicaragua i Guatemala. De fet, una de les seves sèries es dedica a la "dona indígena", deixant fora d'enquadrament altres dones i realitats més occidentalitzades d'aquests països. Evita, però, els estereotips del "bon salvatge". En les seves imatges l'arquitectura popular conviu amb el barraquisme propi de la perifèria que

qualsevol ciutat, els colors lluminosos són a tocar de la brutícia, allò artesanal conviu amb el progrés o, si més no, amb els seus residus. En la sèrie de "l'habitatge", hi ha una imatge molt suggerent que presenta una mena de bodegó al voltant d'un petit dipòsit d'aigua. L'escena té un to auster i essencial que recorda imatges de Walker Evans. En aquesta fotografia, la intensa verdor de la vegetació gairebé selvàtica és el marc que envolta una sèrie d'estris que parlen intensament de la vida quotidiana d'una família. Hi ha roba mullada, garrafes i pots per portar aigua o, potser, per cuinar. Es veu una petita canonada de conducció d'aigua lligada al tronc d'un arbre. En tota l'escena l'atmosfera humil està plena d'utensilis de plàstic idèntics als que fem servir a casa nostra, aquí. És un món distint i també profundament igual al nostre. Res ens resulta completament llunyà.

Per part de Teresa Fargas hi ha una clara intenció d'apropar-nos a Nicaragua i Guatemala... evitar un allau d'imatges fascinants però buides de comunicació. En aquest sentit estructura el relat en cinc sèries temàtiques que volen ordenar el discurs i fer-ho més entenedor. Veig una mirada de gènere, una mirada de dona. Trobem una sèrie específica sobre la dona, però també hi ha sèries sobre els nens i sobre l'espai íntim de la casa... dominis culturals "femenins". Era inevitable, per exemple, que la sèrie "els infants" posés en imatges el relat fortament institucionalitzat que els atorga valors d'innocència, tendresa, joc i necessitat d'assistència. Amb tot, les imatges sempre estan disposades a obrir nous camins expressius per aquest vell i bell relat; com l'enquadrament tancat i contrapicat d'uns petits peus bruts pujats a un arbre. Molts dels espais públics fotografiats són, també, "espais femenins" com ara els rentadors al riu o l'interior dels temples catòlics. Personalment, em desperta especial interès la darrera sèrie amb el títol "dia a dia", on els discurs és més fragmentari i complex. Penso que evoca eficaçment la realitat polièdrica de Guatemala i Nicaragua.

El tractament fotogràfic és sempre absolutament meticulós. Sense recórrer a les eines més "invasives" com el trípod o el flaix, Teresa Fargas obté imatges sempre precises, netes, contrastades i ordenades. En la sèrie "dia a dia" hi ha una imatge molt significativa d'aquest rigor; una escena que presenta el pare de família amb una gran guitarra entre les mans. En el primer pla, perfectament a focus, apareixen el pare i el fill. El nen mira a càmera segur d'interpel·lar l'espectador amb la seva mirada expressiva, el pare està atent i absort. Tots dos formen un triangle precís desplaçat a la dreta de la composició. A l'esquerra però al fons, ja fora d'enfocament, queda la mare que ens mira des de la porta de la casa estant. La casa és el seu espai, defensa i presó. El número 2 apareix escrit a banda i banda de la porta, un número que és marca de la lluita política del Front Sandinista "de Liberación nacional". La verdor de la selva queda al fons... tan inabastable com la llibertat i la felicitat.

Les imatges de Teresa Fargas esperen, doncs, la nostra mirada atenta. Són un relat planer; però no per això menys complex o enriquidor.

¹ Ribalta, Jorge (2008); "Arxiu Universal. La condició del document i la utopia fotogràfica moderna (text/guia d'exposició)"; Museu d'Art Contemporani de Barcelona/MACBA; Barcelona, 2008

² Holland, Patricia (2004); "Picturing Childhood (the myth of the child in popular imagery)"; Ed. I B. Tauris, London & New York, 2006